

**Masarykova univerzita
Fakulta Informatiky
Digitální knihovny PV070-závěrečná esej**

**NUŠL- Národní uložště šedé literatury
www.nusl.techlib.cz**

Vypracovala: **30.11. - 6. 12. 2010**
Lucie Kořistková
Informační studia a knihovnictví
(2. ročník Bc studia)

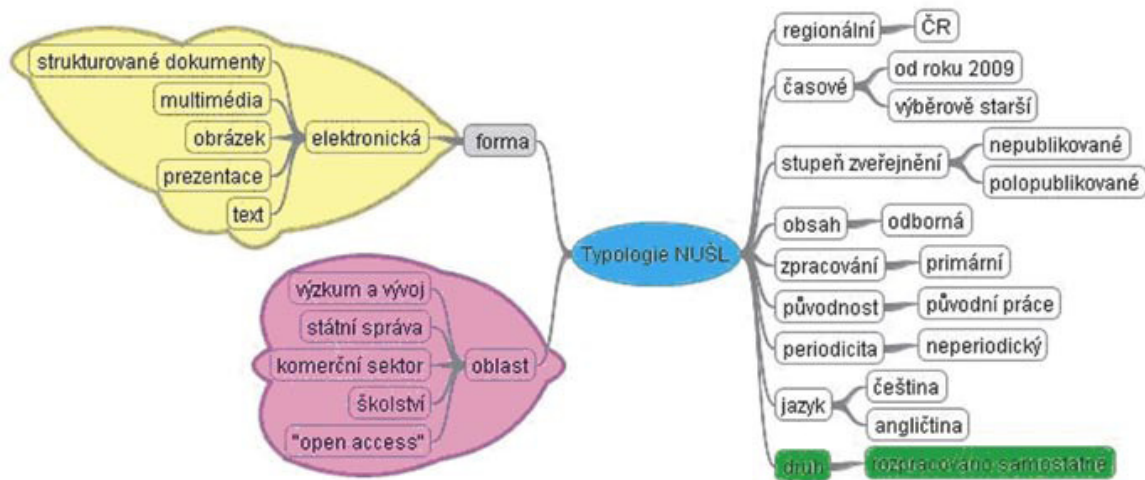
1. Co je to šedá literatura

Za šedou literaturu jsou považovány veškeré dokumenty, které jsou vytvořeny ve státní správě, vysokých školách, obchodu a průmyslu, ať už v tištěné podobě nebo elektronické. Jejich šíření není placeno a ani tato literatura není poskytována žádným vydavatelům.

Pod pojmem šedá literatura je spousta informačních zdrojů, které se ale špatně vyhledávají. Proto se tedy Národní technická knihovna (dále jen NTK) rozhodla vybudovat nějaké místo, přes které bude tato literatura dostupná. Vytváří se tedy národní uložisko šedé literatury.

2. Typologie šedé literatury

Když se NTK rozhodla, že je potřeba vytvořit nějakou typologii dokumentu, podle čeho ji bude třídit a zpřístupňovat, nechala se ovlivnit společností GreyNet (viz níže) a chtěla převzít jejich třídění. Při první analýze dokumentů ale bylo zjištěno, že třídění je nedostačující. NTK si tedy vytvořila novou typologii, ve které jsou dokumenty strukturovány do více úrovní. Počítalo se s tím, že v NUŠL budou dokumenty pouze „digital born“ (tj. vzniklé již v digitální podobě), případně výběrově digitalizované dokumenty.

3. Co je to NUŠL

Národní uložisko šedé literatury je rozhraní, přes které se snadněji bude dít vyhledávat šedá literatura, která bude ve formě metadat i plných textů. Jelikož úkolem Národní knihovny ČR je shromažďovat volně dostupnou (tzv. bílou) a šedou literaturu, NTK vychází NK vstříc a snaží se vybudovat pro šedou literaturu uložisko. NTK se stala garantem šedé literatury v České republice a tímto projektem se snaží pomoci v oblastech vědy, výzkumu a vzdělání. NUŠL je tedy v podstatě takový repozitář - místo v digitálním prostoru, které je určené pro uchování inteligentní produkce. Vznik takového repozitáře má výhody jak pro vědce, tak pro instituce ale i pro celou společnost.

4. Historické události kolem NUŠL

Na trhu existovala společnost EAGLE, která provozovala systém SIGLE (System of information on Grey literature in Europe) - systém pro šedou literaturu, na jehož podporu vytváří NTK v roce 1994 Kooperativní systém šedé literatury (KSŠL). Díky tomuto systému

NTK přebírala informace od určitých vysokých škol ve formě bibliografických záznamů. Tato metadata pak NTK předělala do formátu SIGLE. V roce 2005 ale společnost EAGLE zanikla, a tak se NTK snažila zajistit centrální přístup k šedé literatuře. NUŠL jako takové se začalo tvořit od roku 2008, kdy na to NTK dostala dotace od Ministerstva kultury.

NTK se zavázala také ke spolupráci se společností GreyNET (Grey Literature Network Service), která sídlí v Amsterdamu. Společnost GreyNet vznikla v roce 1992 a jejím cílem bylo pořádat mezinárodní konference o šedé literatuře. GreyNet se snažila navázat na společnost EAGLE tím, že vytvoří síť spolupracujících partnerů. GreyNet dále spolupracovala s INIST-CNRS, společností z Francie, a dohromady vytvořily nový EAGLE, který je známý pod jménem OpenSIGLE. V průběhu roku 2007 a 2008 se k OpenSIGLE přidaly bývalé společnosti z EAGLU a chtěly spolupracovat.

Pilotní projekt národního úložiště šedé literatury byl naplánován na 4 roky - od roku 2008 do roku 2011 a oficiální název má: „Digitální knihovna pro šedou literaturu - funkční model a pilotní realizace“.

Řešitelem celého projektu je NTK, konkrétně Petra Pejšová, Radka Římanová, Jindřich Dolanský, Bohdana Frantíková, Iveta Fürstová, Luboš Bittner a za Vysokou školu ekonomickou v Praze Jan Mach.

5. Harmonogram pilotního projektu

Období projektu je plánováno na 4 roky a je rozděleno do tří etap:

1. *duben 2008 - červen 2009* - snaha o vytvoření dokumentového modelu; tzn. specifikace metadat, výběr persistentních identifikátorů, analýza typologie dokumentu (viz obrázek výše), specifikace software, příprava licenčních smluv, ale i vytvoření webových stránek

2. *červenec 2009 - září 2010* - aplikace modelu a ověření

3. *červenec 2010 - prosinec 2011* - provoz a zveřejnění výsledku; sestavení standardů

Více informací ohledně harmonogramu a řízení je umístěno na webových stránkách projektu a více se také můžete dozvědět na každoročně pořádaném semináři o zpřístupňování šedé literatury.

6. Cíle projektu

Cílem celého projektu je tedy vytvořit národní úložiště šedé literatury, jakožto rozhraní, přes které se bude moci vyhledávat i nepublikované texty, a to tedy ve formátu metadat i plných textů. Bude je sklízet z lokálních úložišť. NK vytvořila Českou digitální knihovnu (ČDK), která se zabývá především publikovanými dokumenty z okruhu kulturního dědictví. A NUŠL má podchycovat právě ty dokumenty, které jsou nepublikované.

Dále je kladen důraz především na systematické shromažďování, dlouhodobé archivování a zpřístupňování šedé literatury, a to do oblastí výzkumu a vývoje, státní správy a školství.

Aby NUŠL mohl správně fungovat, NTK vytváří síť standardů a doporučení, jakým způsobem mají ostatní knihovny postupovat, aby se k šedé literatuře dostaly také. Zdrojem šedé literatury je partnerská síť dalších knihoven. Mezi neodmyslitelný cíl tohoto projektu také patří rozšíření informovanosti o šedé literatuře v naší republice, ale i v zahraničí.

7. Producenti šedé literatury

Zdrojem šedé literatury nemůže být jakákoliv instituce, NUŠL neslouží k tomu, aby uchovávala materiály např. fotbalových spolků. V úložišti je literatura pouze seriózní a producentem jsou:

- Akademie věd české republiky (ústavy AV, knihovna AV)

- vysoké školy (státní univerzity, soukromé VŠ)
- státní správa (ministerstvo)
- soukromé organizace a další producenti – „open acces“

8. Softwarové řešení

Od roku 2008 se NTK snaží zajistit přístupnost celého uložště. Požadavky na software jsou rozděleny do pěti kategorií:

- A. Řízení obsahu digitální knihovny patří k hlavní funkci digitálních knihoven. Sem patří tedy tvorba, ukládání, správa metadat a různé další. Pro získávání metadat funguje např. harvesting, pro interoperabilitu např. Z39.50, pro podporu dokumentů – DOC, RTF; obrázkových jako JPEG, GIF, TIFF, audio a video jako WAV, MP3, AVI .
- B. Uživatelské rozhraní, což je přístup přes www služby, vytváří se také funkce web 2.0.
- C. Správa a řízení přístupu uživatelů, kam patří rozdělení uživatelů a jejich možnosti přístupu, autorizace na základě jména a hesla a IP adres.
- D. Administrace systému, což znamená správa provozního prostředí knihovny.
- E. Jiné požadavky jako např. helpdesk, rozšiřující funkce pro uživatele, upozorňování na události atd.

9. Výstupy projektu

Základní výsledky projektu můžeme rozdělit do několika skupin:

1. Nástroje na vyhledávání

- A. **Digitální repozitář CDS Invenio** - systém, který vznikl v CERNU (Švýcarsko) a nadále se tam vyvíjí. Jeho funkcí je řešení správy dokumentů. Dále funguje jako rozsáhlý knihovní systém, díky kterému si sami můžeme definovat metadatový formát. Je to open source software.
- B. **uživatelské rozhraní ESP Fast** - ESP Fast umožňuje vyhledávání a indexaci. Vyhledávání je možné škálovat. Uživatelé tak mají komplexnější přehled.

2. Standardy a doporučení

- A. **Metadatový formát** - Beta verze 0.3 - metadatový formát je potřeba pro ukládání metadat. V roce 2009 se stal metadatovým formátem MARC21, dále se pracovalo na základě openSIGLE (tato verze metadatového formátu byla poskytnuta NUŠL z Francie), později byl vypracován metadatový formát NUŠL, který vypracovala PhDr. Eva Bratková. Tento formát používá prvky z DublinCore, DublinCoreTerms, EVSKP-MS, EDT-MS a vlastní prvky.
- B. **právní expertiza** - Jelikož při zveřejňování jakýchkoliv dokumentů musí být ošetřeno autorské právo, právo o ochraně osobních údajů a obecně smluvní právo, NUŠL to řešilo najmutím právníka JUDr. Radima Polčáka. Byla uzavřena licenční smlouva pro zpřístupňování šedé literatury. Pro metadata smlouva být nemusí.

3. Webové stránky projektu

První webové stránky projektu vznikly v roce 2008 - www.nusl.techlib.cz. Na nich naleznete informace o tom, co je to vůbec šedá literatura, její oficiální vymezení až po projekt samotný. Jsou zde také informace týkající se legislativy. Od roku 2009 funguje i jejich anglická verze. www.nusl.cz – stránky uživatelského rozhraní. Stránky, ve kterých se dají prohledávat zdroje šedé literatury.

4. Semináře

Od roku 2008 se každý rok pořádají semináře týkající se šedé literatury. Semináře se nekonají pouze u nás, ale také v zahraničí. Semináře v roce 2008 a 2009 se zabývaly tématy standardizace popisu, metadaty a identifikátory. Konaly se na VUT v Brně. Všechny prezentace jsou dostupné přes online sborníky. Letošní seminář je naplánován na 8.12.2010, a uskuteční se v NTK.

10. Aktuální dění kolem projektu

Dostupnost šedé literatury v České republice není zase až tak dobrá. Proto se NTK snaží o rozvoj celého projektu, aby tyto zdroje více zpřístupnila. Dnes ještě nefunguje vyhledávání napříč vysokých škol. NTK se dále snaží o digitalizaci textů a začleňování textů do tohoto úložiště. Celkově se snaží o automatizaci celého procesu. Co se týče metadat, vkládají se do NUŠL pře ASEP-<http://www.iach.cz/knav/asep.htm>. Plné texty se vkládají do Krameria.

Spolupráce s NUŠL - NTK spolupracuje s organizacemi, které
A, jí poskytují metadata o svých zdrojích šedé literatury
B, využívají úložiště šedé literatury pro jejich plné texty

S Akademií věd ČR byla navázána spolupráce v druhé polovině roku 2009. V dubnu 2010 byly uzavřeny smlouvy o spolupráci s vysokými školami.

NTK se snaží získat co nejvíce zkušeností ohledně digitalizace starých tisků, aby je nezničila. Momentálně na digitalizaci pracuje s vlastními prostředky a snaží se celý tento proces automatizovat. Bohužel na zdigitalizování celé její sbírky bude v budoucnu potřebovat finanční dotace.

Nyní se tedy obecně dá říci, že se pracuje na realizaci pilotního projektu. Stav NUŠL je možné sledovat na jejich stránkách a zapojit se do diskuze.

11. Dořešení situace a plány do budoucna

Dělat závěry ohledně úspěšnosti projektu je zatím předčasné. Tento pilotní projekt má končit během příštího roku a zůstává už jen otázkou, zda řešitelé to dotáhnou do pro ně zdárného konce. Pro širokou veřejnost si myslím, že je dostačující, že nějaký takový archiv vůbec vznikl.

Mezi další plány NTK po skončení pilotního projektu patří navázání projektu DPK VVV (Digitální polytematická knihovna vědy, výzkumu a vývoje), který by měl zahrnout všechny elektronické zdroje, které NTK má. Jedná se tedy o dokumenty z oblasti přírodních a technických věd. DPK VVV je tedy projekt, do kterého patří NTK a NUŠL.

12. Vlastní zhodnocení projektu

Šedá literatura v dnešní době má čím dál větší cenu. Informační brokeři pracují s těmito materiály denně a musí si platit přístupy do drahých databází. Proto většinou informační brooker funguje v nějaké organizaci. Výstupy těchto lidí, tj. zpracované materiály o firmách, produktech či hodnotách, jsou logicky dražší. Ale podívejme se jinak, co třeba studenti na vysokých školách a jejich bakalářské práce a výzkumy. Studenti si nemohou dovolit platit tisíce za přístup k materiálům, které potřebují ke své práci. Tudíž nápad vytvoření nějakého centrálního úložiště ne běžně dostupné literatury je vynikající nápad. A mým osobním názorem je, že jen díky tomu, že ministerstvo bylo ochotno věnovat peníze na rozvoj tohoto projektu, dnes už nějakou tu bránu pro šedou literaturu máme. Knihovny nepatří mezi vysoce

ziskové sektory, tudíž kdyby financování bylo na nich, těžko bychom se něčeho takového dočkali.

Je jasné, že práce odvedené na tomto projektu nebylo málo. Od vytvoření základních informací ohledně toho, kde a jak ty informace ukládat, v jakém formátu až po informace o procházení dostupné literatury z různých míst České republiky. Jenomže nikdy není jisté, jestli se to ujme. Stejně tak jako u jakéhokoliv jiného produktu, který vytvoří jakákoliv firma. Nikdy nemůže výrobce vědět, jakou bude mít úspěšnost. Takže ačkoliv považuji NUŠL za skvělý nápad a výbornou myšlenku, nemohu a ani nechci tvrdit, že se stane tak významným projektem, jako je třeba facebook. Proto doufám, už jen kvůli jejich řešitelům, že se národní uložisko šedé literatury rychle dostane do podvědomí lidí a bude to místo, kde z něj budou čerpat informace stejně tak jako jsou dneska elektronické informační zdroje na MU.

13. Zdroje

Národní uložisko šedé literatury [online]. 2008-2010, 23.3.2010 [cit. 2010-12-06]. Dostupné z WWW: <www.nusl.techlib.cz>.

Technika-JIB [online]. 2001-2010 [cit. 2010-12-60]. Nový web pro NUŠL. Dostupné z WWW: <<http://tech.jib.cz/novinky-a-akce/novinky/nusl>>.

FÜRSTOVÁ, Iveta. *Slideshare* [online]. 2010 [cit. 2010-12-06]. Šedá literatura a Národní uložisko šedé literatury. Dostupné z WWW: <http://www.slideshare.net/narodnitechickaknihovna/ed-literatura-a-nrodn-loit-ed-literatury-nul-iveta-frstov>.

Knihovna akademie věd ČR [online]. 2007 [cit. 2010-12-06]. ASEP a NUŠL. Dostupné z WWW: <<http://www.iach.cz/knav/nusl2.html>>.

Knihovna akademie věd ČR [online]. 8.12.2009 [cit. 2010-12-06]. Spolupráce NUŠL a AV ČR. Dostupné z WWW: <http://www.lib.cas.cz/download/asep/NUSL_prezentace_v2.ppt>.

Digitální repozitář NUŠL [online]. ? [cit. 2010-12-06]. Dostupné z WWW: <<http://invenio.ntkcz.cz/?ln=cs>>.

INFORUM [online]. 2010 [cit. 2010-12-06]. Národní uložisko šedé literatury. Dostupné z WWW: <<http://www.inforum.cz/pdf/2010/furstova-iveta-1.pdf>>.

Knihovna [online]. 2010 [cit. 2010-12-06]. NUŠL jako součást Digitální polytematické knihovny věd, výzkumu a vývoje. Dostupné z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovna91/pejs.htm>>.

14. Metadata v DC:

Metadata v DC

```
<link rel="schema.DC" href="http://purl.org/DC/elements/1.0" />
<meta name="DC.Title" content="NUŠL-Národní uložisko šedé literatury" />
<meta name="DC.Creator" content="Lucie Kořistková" />
<meta name="DC.Subject" content="Národní uložisko šedé literatury" />
<meta name="DC.Description" content="Národní uložisko šedé literatury je repozitář pro šedou literaturu, kterou vytváří Národní technická knihovna." />
<meta name="DC.Date" content="6.12.2010" />
<meta name="DC.Type" content="Text" />
<meta name="DC.Format" content="application/pdf" />
<meta name="DC.Source" content="http://www.nusl.techlib.cz/" />
<meta name="DC.Language" content="cze"
```

